

STUDIE

Václav Veber

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

Rehabilitace je zvláštní, zajímavá i důležitá kapitola třetího odboje. Podle nejnovějšího Václavíkova *Praktického slovníku cizích slov*¹ znamená rehabilitace *navrácení cti, bezúhonnosti, znovunabytí práv*. Desítky tisíc lidí postavila komunistická moc v krátké době 1948–1953/4 před vlastní soud a odsoudila je k trestům nejvyšším či mnoha milionům let do vězení. Jsou to tak grandiózní čísla, že dodnes nejsou přesněji spočítána. Období komunistického teroru však v Československu trvalo poměrně krátce; nebyla to libovůle či shovívavost československého komunismu, zasloužily se o to mimořádné i nečekané události komunistického světa v mezinárodních souvislostech, které jistě stačí jen vyjmenovat: na jaře 1953 zemřel Stalin, hlavní tvůrce i realizátor tohoto nelidského systému, a spolu s ním i jeho poslušný sluha Klement Gottwald, v létě 1953 už Sovětským svazem otrásal zápas Stalinových nástupců a v boji mezi nimi byla důležitou kartou i úroveň represe společnosti; hádali se o minulost, jíž se ovšem všichni přibližně ve stejném rozsahu aktivně účastnili (a kolektivně se báli přiznat svůj podíl a hlavně přijmout trest), i o to, zda úroveň represe neohrožuje samotný systém a není už čas ji poněkud zmírnit právě proto, aby systém přežil a zůstal zachován – a spolu s ním i jejich moc. Jedním z důležitých argumentů bylo i koncem června probíhající východoněmecké povstání proti komunismu. Bylo výstrahou, že systém potřebuje změnu v rétorice i praxi, i když třeba jen kosmetickou. Vyvrcholením tohoto trendu byl pak XX. sjezd sovětských komunistů v únoru 1956, na němž vítězný Chruščov přečetl Pospělovův referát o Stalinových zločinech. Málo se ví, že Pospělov, dříve dvorní Stalinův historik a hlavní autor *Stručného kurzu dějin VKS(b)* – knihy, která měla být biblí komunistického světa – převzal bez větších úprav Trockého koncept z konce třicátých let (Trockij ho vyjádřil heslem: zpět k Leninovi jako morálnímu vůdci bez poskrvny), přiznáním Stalinových zločinů očistit hnutí a zahájit tak novou etapu expanze komunismu. Jenom připomeneme, že především pro aktéry doby a hlavně realizátory komunistického násilí se otevírala tímto způsobem cesta k přežití, ale už samo základní heslo způsobilo, že se od léta 1953 množilo úsilí těch, kteří byli systémem jakkoli postiženi, o jejich vlastní rehabilitaci, jev, s nímž komunistický režim neměl žádné zkušenosti.

Soudí se, že hlavními zloduchy i osobami odpovědnými za tyto nelidské činy komunistického násilí, které si následně jen krátce přiblížíme, byli sověšští poradci. Oficiálně byli u nás přítomni od podzimu 1949. 16. září 1949 napsal Slánský

Gottwaldovi úřední dopis: *Vážený soudruhu, přiloženě posílám návrh telegramu a prosím o Tvoje schválení. Prosím také o vyjádření, zda jej mám podepsat Tvým nebo jen svým jménem.* Gottwaldovo vyjádření se v archivu nezachovalo, ale protože sovětská souhlasná odpověď prakticky obratem přišla 23. září na Gottwaldovu adresu (a hned ten den přijeli také první poradci), předpokládáme, že dopis do Moskvy podepsal Gottwald sám. Citovaný přiložený telegram do Moskvy měl toto znění: *Soudruhovi Malenkovovi. Současně s odhalením zrádcovské bandy Rajkovy v Maďarsku byla odhalena i některá její spojení v Československu. Prosím ÚV VKS(b), aby k nám poslal několik specialistů, pokud možno obeznámených již s výsledky soudního vyšetřování v těchto věcech.*² Jistě byl jejich podíl velmi závažný i odsouzeníhodný, ale svalovat veškerou vinu na těchto několik desítek podřízených funkcionářů by neodpovídalo pravdě.³

Hned od května 1945 měla komunistická Státní bezpečnost přímé kontakty se sovětskou zpravodajskou službou. K důkazu snad stačí jen svědectví Jindřicha Veselého, vysokého funkcionáře Státní bezpečnosti, který později vypověděl: *V těchto letech (rozumí se 1945–1949, tj. před příchodem sovětských poradců – pozn. aut.) naše Státní bezpečnost, konkrétně já osobně, navazovala styk i se sovětskými zpravodajskými orgány, řízenými generálem Státní bezpečnosti Bělkinem ve Vídni (jeho stálým představitelem v Praze byl kapitán Ivanov). Těto službě jsme podle možností vycházeli na požádání přirozeně všestranně vstříc. Kromě toho jsem od podzimu 1947 (na příkaz Slánského a za souhlasu soudruha Gottwalda) udržoval stálý styk s jedním ze sovětských diplomatických činitelů v Praze. Zde šlo pouze o informaci z naší strany. Jinak byl tento soudruh ochoten vždy mně poradit a leckdy mi i radou pomohl. Jeho jméno záměrně neuvádím.*⁴ Ale ani zde není možno hledat základní příčiny komunistického jednání, které je předmětem našeho zájmu.

Shovívavý až obdivný postoj k násilí je s komunistickým světem spjat od samotného začátku. Mezi jeho první teoretiky patří Lenin a Trockij, kteří ve svých statích a pak i činech vymezili nutnost násilí a diktatury pro vytvoření nové společnosti. Tato až oslavná teorie násilí, navazující ovšem na Marxe, jemuž rovněž násilí nebylo cizí a který doporučoval vymýtit celé neposlušné národy, pokud překážejí pokroku, vyža-

2 *Národní archiv* (dále jen NA), fond (dále jen f.) Archiv ÚV KSČ, Pillerova komise (nezpracováno), heslo Rehabilitace, k. 13, s. 41–42.

3 O sovětských poradcích u nás podrobněji dva prameny z odlišných dob: FIALA, Jan: Úloha sovětských poradců v československé bezpečnosti při přípravě a provedení politických procesů v letech 1949–1954. In: VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*, díl I. Sešity ÚDV č. 8. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, s. 290–309 (autor, který tuto práci napsal pro tzv. Pillerovu komisi na podzim 1968, dost překvapivě uzavírá svou studii informací, že poradci přišli do Československa *nikoli na základě potřeby a na skutečnou žádost československých stranických a státních činitelů, nýbrž na popud a nátlak z vnějšku*, s. 309); BLAŽEK, Lubomír: Sovětsští poradci v ČSR při ministerstvu národní bezpečnosti a ministerstvu vnitra. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Evropské hnutí v ČR, Univerzita Hradec Králové – Ústav filozofie a společenských věd v nakladatelství M&V, Hradec Králové 2002, s. 191–205 (autor zjišťuje, že do Bezpečnosti přišla relativně malá skupina poradců, údajně jich bylo kolem 30 – ve srovnání s ministerstvem národní obrany, kam v průběhu roku 1950 přišlo 264 poradců – že však působení této skupiny mělo *strašné důsledky*, mj. před soudní tribunály postavila 278 vysokých komunistických funkcionářů, s. 191).

4 FIALA, Jan: *Úloha sovětských poradců...*, s. 291.

Václav Veber

dovala morální rozhršení, kterého oba moderní tvůrci dosahovali zvláštní revoluční morálkou, v níž neplatily odvěké morální zásady běžného života. Základní způsob myšlení i argumentace byl následující: komunismus vybuduje novou společnost na základě výchovy a vytvoření nových lidí, k tomu jsou schopné jenom některé, naštěstí prý převažující společenské vrstvy, ale mnohé z nich, přesněji příslušníci tzv. vykořisťovatelských tříd a také nevzdělatelné vrstvy, nejsou této přeměny (či nové výchovy) schopny a musí ze života zmizet (násilí je porodní bábou nové společnosti), půjde asi o 10 až 20 % obyvatel země. Proto dostala Čeka, první bolševická tajná státní policie, mimořádná práva a mohla bez ohledu na jakékoliv zákony plnit toto zadání. Také se zprvu chlubila počtem zavražděných třídních protivníků. Proto také vznikly první koncentrační tábory, jimž dal později Stalin pro režim potřebný statut pracovních táborů – není divu, že všechny velké stavby komunismu, jimiž se režim chlubil, vznikly z jejich činnosti. Ztráty obyvatel země z těchto prvních dvaceti let nejsou dodnes spočítány, ale je jisté, že se pohybují v řádech desítek milionů.⁵ Ve třicátých letech minulého století přibyl pak v Sovětském svazu nový fenomén: před soud i popravčí četu se dostali první komunističtí funkcionáři, kteří překáželi novému stalinskému trendu. Jejich zbaběle poslušné chování nic neznamenovalo. Stalin v této souvislosti „odhalil“ nový zákon vývoje komunistické společnosti, stále zostřování třídního boje, které platí i pro vládnoucí stranu, a stanovil asi šest základních důvodů k ospravedlnění této neuvěřitelné teze. Tak se stalo, že před vyšetřujícími i soudními orgány stál najednou obtížný úkol odsoudit členy strany, kteří se z hlediska stranického zájmu ničím neprovinili, a to pokud možno za hrdelní přečiny, a všechno nastrojil tak, aby bylo možno se tvářit, že jde o závažnou péči o stát i o společnost. Protože nebylo možné shromáždit alespoň minimum důkazů k údajné trestné činnosti předem vybraných adeptů smrti, přispěchal na pomoc Stalinovi další z jeho sluhů, poslušný právník Andrej Vyšinskij, s teorií dostatečného důkazu vlastního přiznání. Náhle nebylo zapotřebí shromažďovat důkazy, stačilo doznání obviněného, zapotřebí bylo jen vyhotovit přijatelný příběh zrady, opřený o některé nahodilosti života zatčených komunistů, a pak naučit – v případě veřejného procesu – obviněné procesnímu scénáři, sestavenému tzv. otázkovou formou (vyšetřovatel napsal otázky i odpovědi a předseda soudu pak měl scénář před očima a četl z něho připravené otázky, obviněný ho musel umět nazpaměť; jen tak mohlo dojít k naprostým nehoráznostem, kdy obviněný nejen že se sám obviňoval z nejhorších zločinů, ale také žádal pro sebe nejvyšší trest). Při používání této praxe bylo samozřejmostí, že se do činnosti vyšetřujících orgánů vrátily středověké metody fyzického i psychického násilí. Modernější doba umocňovala

5 Jen pro zajímavost: v Sovětském svazu bylo v letech 1921–1953 úředně popraveno neuvěřitelných 799 455 obyvatel (jen za léta 1937–1938 to bylo 681 692), a to jsou oficiální čísla, která oznámilo speciální oddělení ministerstva vnitra Sovětského svazu za Gorbačovovy éry. Viz Jan Adamec, který z ruských pramenů zestručil Informace speciálního oddělení ministerstva vnitra Sovětského svazu o počtu zatčených a odsouzených orgány VČK – OGPU – NKVD – MGB v SSSR v letech 1921–1953: ADAMEC, Jan: Represe a rehabilitace v Sovětském svazu. *Pražský web pro studenou válku* – internetový časopis pro výzkum dějin studené války, listopad 2002, č. 2. Viz <http://www.praguecoldwar.cz/listop2002.htm>.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

dokonalost těchto metod, jimž bylo opravdu zatěžko se ubránit. Příkladů nelidské perzekuce je bezpočet.⁶

Je samozřejmé, že tyto metody se staly běžnými i v komunistickém Československu, jakmile se zde komunisté chopili moci a přihlásili se k programu sovětizace země, což se stalo téměř okamžitě po únoru 1948. Zřejmě poprvé si je komunistické vedení odzkoušelo v armádě; pravděpodobně zde vyhodnotilo situaci jako nejméně vhodnou pro zajištění komunistické moci. Využilo k tomu služeb tzv. 5. oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany, obranného zpravodajství (OBZ), které od samého počátku řídil obávaný zprvu major a později generál Bedřich Reicin, pravděpodobně blízký spolupracovník expozitury NKVD, tj. sovětské tajné policie.⁷ Přibližně během deseti měsíců muselo československou armádu opustit téměř šedesát generálů, přes dvě stě plukovníků, tisíc podplukovníků a majorů, asi půldruhého tisíce důstojníků nižších hodností. Vznikl tábor nucených prací v trestnici na Mírově, kam byli obvinění posíláni jen na základě jakéhosi správního rozhodnutí – šlo především o letce ze západní fronty. Hned poté pracovaly nemilosrdné vojenské tribunály. Od června

6 Ve Zprávě o situaci a používání nezákonných metod na 2. sektoru v letech 1949–1954, zpracované inspekcí pro vedení ministerstva vnitřní ke dni 25. ledna 1963, se mj. píše: *Velmi rozšířenou metodou v této době bylo používání fyzického násilí. Vyslýchané osoby byly téměř ve všech případech bity a během doby se tato metoda stala systémem a její používání bylo promyšleno. Při jejím používání nešlo o donucení vyslýchaného k doznání, neboť byla uplatňována i v těch případech, kdy zadržovaný člověk vypovídal. V některých případech došlo i k smrti vyšetřované osoby, jako například Wiesner, nebo hrubé zacházení s ní zanechalo následky na jejím zdraví. V této době došlo k přímému úmyslnému zabití několika osob, což bylo zdůvodňováno buď otázkami konspirace, nebo potrestáním zrady apod. Toto se stalo konkrétně v případě Petra Konečného a Františka Novotného, kteří byli zastřeleni (s. 3 tajné zprávy, vyhotovené ve čtyřech výtiscích, viz NA, f. Archiv ÚV KSČ, Komise 2 /Kolderova/, sv. 21, a. j. 478). Ocitujme ještě úryvek ze Závěrečné zprávy Kolderovy komise (Pražský web pro studenou válku – internetový časopis pro výzkum dějin studené války, říjen 2002, č. 1, příl. III, s. 3 a 4 – viz <http://www.praguecoldwar.cz/kolder2.htm>), v níž se mj. píše: *Ve vyšetřování byly zavedeny dlouhé, vyčerpávající, často i nepřetržité výslechy ve dne i v noci, při nichž obvinění museli stát, byli – přes formální zákaz bití vězňů – fyzicky týráni, mučeni hladem a vystavováni psychickému nátlaku. Současně bylo zavedeno tendenční psaní, resp. opravování protokolů, které byly všelijak přerukovány a vymycováno z nich vše, co by sloužilo ve prospěch zatčeného. [...] V souvislosti s tím je však třeba říci, že do příchodu sovětských poradců nebyla situace ve státní bezpečnosti – pokud jde o používání hrubého fyzického násilí a zvláště vůči vězňům – lepší. Po únoru 1948 nebyly z bezpečnosti a vyšetřovací praxe vymýceny staré policejní metody a docházelo i k inscenovaným vraždám, utýráni vězňů apod. V tomto směru byly hrubým způsobem narušovány platné zákony a principy proletářské zákonnosti, ačkoli k úplnému potření odporu buržoazie a při represivních opatřeních vůči ní nebylo třeba tyto zákony a principy porušovat.**

7 Bedřich Reicin, předválečný činovník Svazu komunistické mládeže a sportovní redaktor Rudého práva, za války zprvu hlasatel českého vysílání z Moskvy, pak osvětový důstojník v naší vojenské jednotce, od Dukly náčelník obranného zpravodajství, se na podzim 1948 stal kádrovým náměstkem ministra národní obrany. Reicinovým zástupcem v OBZ byli zprvu postupně pplk. gšt. Černík, mj. JUDr. Karel Vaš, št. kpt. Josef Mirovský a gen. Ludvík Klen. Po Reicinově povýšení ho zastupovali pplk. Richard Mysík a gen. Josef Musil. Právě v Mysíkově tzv. pátracím odboru se připravovaly násilím, provokací či zfalšování získané podklady pro finální obvinění. Vyšetřování se většinou vedlo v tzv. domečku na Hradčanech (původně vězení v Kapucínském ulici, v úřadu nižšího vojenského prokurátora) a podle nejrozumnějších svědectví (hlavně sekretářky Ludmily Řičicové-Uhlířové) se jediný případ neobešel bez tzv. útrpného práva čili bití a mučení. Velitelem „domečku“ byl primitivní sadista František Pergl (zprvu poddůstojník, později štábní kapitán), který údajně trávil večery konstruováním rafinovaných mučících nástrojů; nepřetržitě byla k dispozici tzv. bicí četa, jejíž členové se předháněli v tom, kdo nejdříve zlomí svou oběť.

Václav Veber

1948 po celý následný rok přinášel tisk zprávy o 32 armádních procesech, v nichž bylo souzeno 112 obžalovaných (desetina z nich dostala trest smrti), další přelíčení se konala tajně.⁸

Aniž bychom popisovali komunistickou perzekuci celé československé společnosti po únoru 1948, vezmeme v úvahu – pro potřeby našeho výkladu – že poměrně brzy a ve srovnání se sovětskými poměry nečekaně rychle byl zahájen proces hledání nepřítelů také v komunistické straně, aby tak byla v praxi dokázána Stalinova teorie zostřování třídního boje i platnost jeho společenského „zákona“. Byla by to ovšem jen jednostranná představa, také procesy s komunisty měly zastrašit celou společnost a přinutit ji jako celek k bezvýhradné poslušnosti. Právě tyto procesy, které proběhly rovněž zcela nezákonným způsobem, kdy jednotliví obvinění byli souzeni za věci, které nemohli spáchat, a ty zločiny, kterých se v rámci svých stranických pravomocí eventuálně dopustili, zůstaly stranou. Tito odsouzení se jako první přihlásili o svou rehabilitaci; jistě využili posunu, k nimž došlo v komunistickém hnutí. Jejich rehabilitační úsilí se stalo předmětem studia většinové části českých historiků, někdy se dokonce zdálo, jako by ani jiné procesy neexistovaly. Důležité je zjištění, že se tyto procesy týkaly přibližně 300 komunistů (podle K. Kaplana, již citovaný L. Blažek udává přesnější číslo 278 neoprávněně odsouzených komunistů). K jejich nápravě byly zorganizovány, opět pod stranickou taktovkou, čtyři rehabilitační komise (nepočítáme pátou, která celý proces uzavřela), připomeneme je jen krátce. Zjistily snadno a bez velkého úsilí, že procesy byly záměrně inscenovány (stranické vedení to vědělo od samého začátku, ale vycházelo z neuvěřitelné představy, že někdo musí být k podobné oběti „v zájmu strany“ vybrán, a jeho členové se hlavně snažili o to, aby to nebyli oni sami, a proto rychle souhlasili s výběrem, který se jich netýkal), že při obviněních převažoval příběh, který se nestal, že celý proces byl obvykle vystaven na tzv. otázkových protokolech a obvinění se je naučili z paměti (prý se jim tvrdilo, že tak přinášejí nejvyšší oběť straně, která ji potřebuje). Nedalo práci zjistit, že při přípravě procesů vyšetřovatelé porušovali i stávající zákony, hlavně běžně uplatňovali fyzické i psychické násilí (později bylo označováno jako gestapismus) a používali tzv. metodu provokace, s jejíž pomocí zařazovali mezi obviněné další účastníky; víme ovšem, že tato metoda nebyla při procesech s komunisty metodou hlavní, i když samozřejmě byla přítomná, protože patřila k základnímu vybavení vyšetřovatelů Státní bezpečnosti.

Uvedme hned na začátku několik dosud známých statistických údajů.⁹ Rehabilitace komunistů, kterou se – jak bylo řečeno – postupně zabývalo pět komisí, se týkala 278 odsouzených komunistů, rehabilitace občanská (tj. nekomunistů), která měla jen krátké období legálního života od léta 1968 do léta 1969, mnohem většího počtu

8 Tato čísla uvádí CÍLEK, Roman: *Hrobaři iluzí aneb Kdo nepůjde s námi... 1948–1953. Výřez z obrazu bezpráví*. Rodiče, Praha 2003, s. 37. K táborům nucených prací viz také VALIŠ, Zdeněk: *Bez rozsudku – vojenský likvidační tábor Mírov. Vojenské rozhledy*, 2006, č. 2, s. 165n.

9 Souhrnná čísla, k nimž postupně došli badatelé ÚDV (Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu), jsou předložena v práci, která vznikla za jejich přímé součinnosti, viz KRATOCHVIL, Jan – KRATOCHVIL, Sabina a kol.: *III. odboj v Československu z pohledu hodnot EPP-ED*. Evropský parlament, 2006. Jde o stručný česko-anglický, velmi přehledný tisk.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

občanů – rehabilitační zákon z první poloviny roku 1968 využil k podání žádosti 23 306 občanů (z nich soudy stačily projednat 2898 žádostí, přibližně 65 % z nich vyřídily ve smyslu žádosti). Ovšem je třeba hned dodat, že většina těch, kteří podali žádost o přešetření, tohoto kroku brzy litovala, protože se stali téměř okamžitě objektem šikany. Souhrnná čísla odsouzených a zatčených (a vyšetřovaných StB) zpracoval statisticko-evidenční odbor HS-StB (Hlavní správy Státní bezpečnosti) v podobě finální zprávy z 8. 9. 1967, která završila téměř tříletou práci celého oddělení; podepsán je pod ní tehdejší náčelník jmenovaného odboru pplk. Zdeněk Kupec. Z tohoto přehledu, který přibližuje i dynamiku třetího odboje za léta 1948–1954, si uvedeme finální tabulku:¹⁰

Přehled ukazatelů podle jednotlivých roků, dle výše uvedených soudů, na celém území ČSSR						
Rok	případy dané k soudu			z toho odsouzeno		
	<i>skupin. /osob</i>	<i>jednotlivci</i>	<i>celkem</i>	<i>ze skupin. /osob</i>	<i>jednotlivci</i>	<i>celkem osob</i>
1948	414/2430	679	3 109	172/1020	128	1148
1949	1179/9193	2 551	11 744	589/4009	455	4474
1950	695/5375	847	6222	636/4619	649	5268
1951	472/3359	487	3846	458/3047	441	3488
1952	497/ 3153	383	3536	461/2891	338	3229
1953	435/2581	498	3079	424/2423	401	2824
1954	441/2534	520	3054	430/2350	482	2812
Celkový souhrn (za léta 1948–1954)						
	4133/28 625	5965	34 590	3170/20 359	2884	23 243

V období sovětské okupace se jakékoliv jednání o rehabilitacích uzavřelo, a protože byli šikanováni i ti, kteří využili zákon z jara 1968, mnozí raději své žádosti odvolávali, většina je pak vůbec nepodala. Jakmile po sametové revoluci nové zákony, o něž se ovšem těž složitě bojovalo, ale tentokrát v poslanecké sněmovně, umožnily rehabilitaci soudní i mimosoudní, přihlásilo se se svými žádostmi 264 400 občanů (257 000 u civilních a zbytek u vojenských soudů).

První komise dostala označení Barákova – Barák byl nový ministr vnitra, jenž byl pověřen touto prací na zvláštní popud předsednictva ústředního výboru, který

10 ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (dále jen MV-V), kartotéka k Akci 48; obsáhlá zpráva, která má osm částí, je zařazena za poř. č. 799, tabulka je na s. 170 této zprávy.

Václav Veber

v lednu 1955 dal svým projevem Antonín Novotný, tehdejší tajemník předsednictva ÚV KSČ – rozhodnutí jistě nebylo z jeho hlavy. Komise pracovala v několika podobách a konečnou zprávu odevzdala v říjnu 1957. Mezitím došlo k mnoha událostem v komunistickém hnutí, především se sešel XX. sjezd sovětských komunistů. Komise byla řízena ústředním výborem a pracovala pod jeho přímým dohledem, za ministerstvo vnitra a zčásti i spravedlnosti zasedali v komisích bývalí aktéři procesů, vyšetřovatelé i soudci. Ukázalo se snadno, že obvinění byla všeobecně vynucena tvrdým, až krutým vyšetřováním a vůbec se nezakládala na pravdě, že o rozsudcích nerozhodovaly soudy, ale bylo jejich povinností, kterou plnily, dotazovat se politických orgánů, které předem nebo v průběhu procesu stanovily výši rozsudků, jež byly poté vyneseny. Pravda je, že pod dohledem vysokých funkcionářů KSČ probíhalo i šetření procesů, v nichž byli odsouzeni i nekomunisté. Takové šetření prováděly soudní instituce. Výsledky ale byly doslova tristní, podle Kaplana bylo celkem (i s pomocí zvláštních komisí) projednáno 6978 případů, ale 6715 bylo ohodnoceno jako spravedlivé a po právu souzené, jen u 263 osob (tj. u 2,5 %) bylo připuštěno pochybení – v 50 případech došlo údajně k neoprávněnému odsouzení, u 210 osob byla údajně vina prokázána, ale trest byl příliš vysoký.¹¹ Ve skutečnosti nezákonně odsouzení nebyli rehabilitováni, byli pouze propuštěni z vězení nebo jim byly zmírněny tresty. To se týkalo i amnestovaných. Od 26. 11. 1957, kdy byl Novotný zvolen prezidentem republiky, došlo postupně k několika amnestiím, které otevřely brány věznic pro mnoho nespravedlivě odsouzených.¹² Za upozornění stojí, že vedení strany a také komise vytrvale odmítaly nezákonně odsouzené rehabilitovat, a také to, že až zoufale hledaly viníky, na něž by nezákonnosti mohly přesunout. Nejčastěji je nacházely ve vyšetřovatelích, kteří praktikovali nezákonné metody, a také v mnoha případech došlo k jejich odsouzení i věznění, ale ukázalo se, že budou pro veřejnost nedostatečným zdůvodněním komunistických zločinů. Hlavním argumentem byla teze, že bezprostřední příčinou politických procesů byla *nekontrolovatelná činnost bezpečnostních orgánů*, prý organizovaly provokace vůči straně (někdy se používalo slovo sabotáže) a tak hanobily revoluční činnost komunistické strany.

11 KAPLAN, Karel: *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení 1968–1990*. Karolinum, Praha 2008, s. 40.

12 První amnestie se prakticky politických vězňů netýkala, protože propouštění podle ní mohli být pouze ti političtí vězňi, kterým zbývalo do konce vězení jen půl roku. Teprve druhá amnestie, vyhlášená na jaře 1960, k 15. výročí osvobození republiky Rudou armádou, se týkala i politických vězňů, právě tak i třetí u příležitosti přijetí nové ústavy a vyhlášení republiky za socialistickou v roce 1962. Vězněný páter Jindřich Jenáček dostal např. následující vyrozumění od Krajského soudu v Brně z 29. 7. 1960, v němž mj. stálo: *...Při příležitosti patnáctého výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou, kdy vítězství socialismu se u nás stalo skutečností [...] z rozhodnutí prezidenta republiky ze dne 9. května promíjí se vám zbytek trestu odnětí svobody v trvání čtrnácti roků, pěti měsíců a osmdvaceti dní [...] pod podmínkou, že se do r. 1970 nedopustíte úmyslného trestného činu [...] Toto rozhodnutí je pro odsouzeného pobídkou, aby svou další poctivou prací dokázal, že je tohoto dobrodíní hoděn*. HAVLÍČKOVÁ, Helena: *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989*. Votobia a Poznání, Olomouc 2002, s. 30. Jenáček sám ve své vzpomínce komentuje tuto událost následovně: *Amnestie? Spíš vhodně vybraný krycí název pro podmíněně propuštění většiny politických vězňů [...] dobře promyšlená reakce na zvyšující se tlak zvenku. U nás kněží byla doplněna odnětím státního souhlasu k výkonu kněžské služby*. Tamtéž, s. 30.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

V září 1962 (v říjnu 1961 se v Moskvě konal XXII. sjezd sovětských komunistů, na němž Chruščov v hlavním referátu znovu připomněl Stalinovy zločiny, tentokrát veřejně) byla pod osobní kontrolou A. Novotného ustavena další, druhá rehabilitační komise, tzv. Kolderova, označená jménem jejího vedoucího – Drahomír Kolder byl v té době předním funkcionářem komunistické strany, tajemníkem ÚV a členem vedení strany. Komise byla početná, celkem jedenáctičlenná, a skládala se z předních politických funkcionářů, jejími členy byli např. A. Dubček, L. Štrougal, J. Lenárt a další, z Barákovy komise v ní pracovala jen zapisovatelka M. Kunšátová a příležitostně byl přizván K. Innemann.

Závěry šetření mělo vyhodnotit zvláštní kolegium Generální prokuratury a prezidium Nejvyššího soudu, stále však platilo, že řada členů těchto kolegií se na procesech padesátých let osobně podílela (úplným výsměchem bylo zařazení prokurátora Josefa Urválka). Výsledky politických dohod o tom, jak naložit s rehabilitací, nebyly o moc lepší, než předvedla Baráková komise, cenné ale byly shromážděné materiály a důkazy o nezákonnostech, i když třináct zpráv a šest příloh rozhodně nebylo žádné maximum. Komise také pracovala krátce, prakticky zhruba půl roku, a projednávala jen 165 případů, přičemž konkrétní přešetření doporučila jen u 99 z nich (u 64 přímo vyslovila, že žádná změna nepřichází v úvahu), ale jen 11 případů uznala za vhodné změnit.¹³ Ačkoliv právě tato komise bývá často chválena za svou práci, ve skutečnosti byly její výsledky mizivé a vůbec nebyla schopna překročit svůj stín. Stále – tentokrát snad ještě čitelněji – se snažila svalit hlavní odpovědnost za komunistické zločiny na Státní bezpečnost, zčásti i justici (oba tyto orgány jistě nebyly bez viny), komunistická strana a její představitelé však zůstávali zcela z obliga. Protože to již byla nepřijatelná pozice a veřejnosti stále obtížněji zdůvodnitelná, závěrečná zpráva alespoň zčásti řešila otázku viny obviněním některých vysokých představitelů moci. Výslovně byli jako odpovědní viníci jmenováni tehdejší ministři spravedlnosti Alexej Čepička a Štefan Rais, dále jejich náměstek Karel Klos, státní prokurátor Bohumír Ziegler, předseda Státního soudu Hugo Richter a náměstek předsedy Nejvyššího soudu Stanislav Bartoš, kromě Čepičky, Gottwaldova zetě, vesměs neznámí představitelé, spíše služebníci moci. Jedno však této komisi upřít nemůžeme: prosadila potřebu rehabilitace, i když jen u nepatrné části komunistů, předložila důkazy o zločinnosti a vyvolala diskusi, nejdříve mezi členy strany a pak i na veřejnosti. Zpráva této komise ovšem zveřejněna nebyla.¹⁴

Třetí komise, tzv. barnabitská, je právě výsledkem takového napětí a nespokojenosti s dosaženými závěry. Proti stanoviskům Kolderovy komise vystoupili organizovaně slovenští komunisté v čele s G. Husákem, odsouzení v padesátých letech za tzv. slovenský buržoazní nacionalismus, podporováni malou skupinkou českých historiků v čele s Milanem Hüblem, a žádali plnou rehabilitaci, vlastně si novou komisi vynutili. Barnabitská se jmenovala proto, že zasedala v bývalém klášteře barnabitek

13 KAPLAN, Karel: *Druhý proces*, s. 76.

14 Ještě v roce 1969 na tuto skutečnost poukazoval Vilém Prečan (Socialismus s lidskou tváří se pravdy bát nemusí, *Reportér*, 13. 3. 1969, č. 10, s. 5), uváděl (ne zcela přesně), že Kolderova zpráva pro ÚV KSČ měla několik set stran, pro funkcionářský aktiv 150 stran, pro 1,5 mil. členů strany asi 20 stránek a nestraníci měli k dispozici jen několikařádkovou zprávu ČTK.

Václav Veber

na Pražském hradě, v té době ovšem přebudovaném na luxusní státní ubytovnu. Byla početnější než Kolderova komise, zasedalo v ní třináct vysokých komunistických funkcionářů, převážně Slováků, zprvu jí předsedal J. Lenárt, a když se stal premiérem vlády (v říjnu 1963), převzal jeho předsednickou pozici Vladimír Koucký. Zajímavostí bylo, že v komisi poprvé zasedli komunisté specialisté, tj. historici, i když se nedá říci, že by byli odborníky právě na tuto problematiku. Jejimi členy byli Josef Macek, tehdy ředitel Historického ústavu, Jaroslav Kládiva, tehdy prorektor UK a vedoucí katedry dějin SSSR a KSSS na Filozofické fakultě v Praze, a Miroslav Klír, tehdy přední historik Vysoké školy stranické při ÚV KSČ, jenž se profesně zabýval spíše dějinami meziválečného komunismu. I tato komise pracovala poměrně krátce, ustavena byla koncem června 1963 a již v polovině prosince 1963 odevzdávala ústřednímu výboru svou zprávu. Možná že byla Novotným a jeho okolím podceněna (členy komise nebyli žádní přední představitelé Novotného vedoucí skupiny – z pěti českých členů byli právě tři zmínění historici), výsledek ho rozhodně překvapil i zaskočil. Ačkoliv měla jasné zadání, rozhodla se obvinění z buržoazního nacionalismu u Husáka a celé jeho skupiny zrušit. Novotnému nezbývalo než s velkým úsilím prosadit, aby návrat do práce, tj. do předních funkcí, byl pouze výběrový, nikoliv všeobecný, ale už tímto návrhem vyvolal vlnu kritiky, která ho za pět let nakonec smetla z piedestalu.¹⁵

Historici zde opravdu sehráli významnou roli shromažďováním materiálu, který naprosto jednoznačně prokazoval nezákonnost odsouzení. Pracovali v roli jakýchsi expertů, a i když šlo o nevelký kolektiv hlavně stranických historiků, při této příležitosti nahlédli do archivů a většinou se postavili na stranu práva. K nejvýraznějším osobnostem v tomto smyslu patřil tehdejší přední komunistický historik (a v letech 1968–1969 rektor Vysoké školy stranické při ÚV KSČ) Milan Hübl, který se svými novými znalostmi systematicky seznamoval veřejnost a také se všestranně zasazoval za Husákův návrat do politiky.

Spolu s uvolňováním politických poměrů, na němž měla podíl neschopnost současné politické elity řídit společnost ve shodě a s jistou autoritou, se stále více prosazovala snaha o nápravu procesů, u nichž již v podstatě nikdo nepochyboval, že byly vykonstruované i nezákonné zároveň a že porušovaly základní občanská práva československých občanů. Tato mediální kampaň vrcholila v prvních měsících roku 1968, autoři nespočetných článků upozorňovali na soudní přehmaty, na nekorektnost rozsudků i na metody, jakými se vynuovalo přiznání, i na veřejné procesy organizované jako divadelní představení. V drtivé míře požadovali podstatně rozsáhlejší i účinnější rehabilitaci, žádali o její realizaci jménem vojáků, účastníků druhého odboje, tzv. španělských interbrigadistů, bohatších rolníků i duchovních. Pavel Kohout v tisku (např. *Svobodné slovo* 12. 3.

15 Hlavním Novotného kritikem byl G. Husák. Když Novotný ještě na plénu ÚV KSČ v dubnu 1968 odmítl osobní odpovědnost za politické procesy, vystoupil G. Husák s projevem, který byl poté uveřejněn v tisku (viz např. HUSÁK, Gustáv: Odpovědnost a vina A. Novotného. *Kulturní tvorba*, 13. 6. 1968). V něm mj. uvedl: *Existuje absolutně nesporná politická odpovědnost Antonína Novotného za brutální represálie, za nevinné věznění řady komunistů, za porušování zákonů, za podvodné rehabilitace tehdy, když už byly věci zcela jasné, za mučení a utrpení tisíců komunistů, kteří prošli Ruzyní a všelícím jiným, a také mnohých dalších nevinných lidí. V závěru dokonce řekl, že strana si očistí jméno tehdy, když lidé typu Antonína Novotného z ní zmizí.*

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

1968) i ve svých četných veřejných vystoupeních volal po nutnosti rehabilitovat *všechny občany bez rozdílu jejich politické příslušnosti*. Dušan Hamšík v *Literárních listech* (28. 3. 1968 v článku *Procesy, které dělaly dějiny*) označil politické procesy padesátých let za *sérii skandálních justičních vražd*. A Vladimír Rašín v *Kulturní tvorbě* (28. 3. 1968, *Diagnóza bezpráví*) mj. psal: *Trvá to už mnoho let, a zůstává rozum stát nad tím, jak je možné, že v srdci Evropy, v civilizovaném státě se mohla společnost, uskutečňující tak hluboce humanitní ideály, jako je socialismus, dopouštět tak otřesných nespravedlností vůči svým občanům*. Veřejnost se rozhořčovala i nad některými jednotlivými příběhy, jako byl např. příběh gen. Karla Klapálka, který byl v roce 1950 penzionován a v letech 1952–1956 vězněn. Protože byl původně členem KSČ (při přípravě procesu byl vyloučen), XX. sjezd KSSS mu *údadně vrátil svobodu a čest*; byl jedním z prvních propuštěných z vězení (propuštěn byl 6. 4. 1956 a strávil tak ve vězení 3 roky, 4 měsíce a 16 dnů), ale návratu do občanského života se stejně nedočkal a usiloval stále o osobní rehabilitaci. Až na jaře 1968 ho sekretariát ÚV vyzval k návštěvě a nabídl mu obnovu členství jako cestu k občanské rovnoprávnosti, Klapálek však po krátkém rozvažování tuto nabídku odmítl.¹⁶

Vyskytli se ovšem i věrní obhájci komunistických pořádků: univerzitní profesor MUDr. Vladimír Haškovec se nemohl smířit s tím, že jsou rehabilitováni někteří občané plošně a že se málo rozlišuje. V článku *Koho rehabilitovat* (*Rudé právo*, 26. 4. 1968) mj. psal: *Něco jiného bylo přece odsuzování nevinných osob, zvláště starých členů strany, na podkladě vymyšlených a uměle konstruovaných obvinění a domněle protistátní činnosti, a něco jiného byl společenský a ekonomický postih těch osob, které byly známé svým záporným postojem k novému společenskému řádu*. Také vláda a Dubčekovo stranické vedení viditelně kličkovaly. Koncem května 1968 vydala vláda prostřednictvím ČTK oficiální stanovisko (*Rudé právo*, 23. 5. 1968, *Soudní rehabilitace odstraní křivdy*), kde se pravilo, že vláda vychází z toho, že nezákonnosti v soudním řízení postihly občany, kteří nebyli nepřáteli socialistického zřízení a nevyvíjeli proti němu nepřátelskou činnost (naznačovalo se, že někteří patřili k *aktivním budovatelům* komunismu), ale nemůže se týkat *revolučních aktů a osob*, které se skutečně dopustily trestné činnosti.

Alespoň upozornit musíme na jakési občanské rehabilitace, které byly vždy dílem aktivity malé skupinky lidí. Jako příklad může sloužit rehabilitace spisovatelů, probíhající po občanské linii již v letech 1966 a 1967. Ustavila se totiž, pod vedením a za předsednictví Jaroslava Seiferta, rehabilitační komise Svazu československých spisovatelů a ta začala – bez ohledu na politické postoje komunistického vedení – projednávat profesní rehabilitaci, k níž patřil návrat knih proskribovaných spisovatelů do knihoven (urgovali provedení u ministra kultury a informací), možnost znovu vydávat jejich práce i přijatelné vyřízení důchodů (také zvláštním usnesením rozhodla, že L. Štoll nezaložil svou pověst literárního odborníka na vědeckém poznání, ale na politikaření, a doporučila vyřadit ho z předních vědeckých funkcí i ze Svazu československých spisovatelů). Komise rozdělila všechny komunistickou stranou perzekvované spisovatele do čtyř skupin: v první byli ti, kteří už byli propuštěni z vězení, ale jen tajně rehabilitováni (platila zásada, že veřejnost se o tom nesměla dozvědět),

16 Podrobněji STANO, Jiří: *Cesta vojáka*, *Rudé právo*, 2. 4. 1968.

Václav Veber

v druhé, nejpočetnější, ti, kteří stále jen čekali na obnovu soudního řízení, ve třetí, poněkud specifické, ti, kteří byli poškozeni v důsledku některé z neurvalých kritik L. Štolla, a ve čtvrté všichni ostatní, jako např. Václav Černý, jemuž bylo mj. zastaveno vydávání *Kritického měsíčníku* (komise konstatovala, že to byla *ztráta a škoda pro české písemnictví*), nebo skautský spisovatel Jaroslav Foglar. Jednotlivá šetření (komise v roce 1968 zasedala pravidelně jedenkrát za měsíc a za pozornosti kulturní veřejnosti až do pozdního léta) ukázala jasně, jak velký byl rozdíl mezi komunistickými a nekomunistickými spisovateli. Např. komunistický funkcionář, germanista Eduard Goldstücker, odsouzený na doživotí, byl druhý rok po uvěznění propuštěn a v roce 1958 již jako oficiální delegát zasedal ve Frankfurtu nad Mohanem na mezinárodním kongresu PEN klubu, profesorka dějin umění Růžena Vacková seděla ve vězení plných šestnáct let (a spisovatelka Nina Svobodová ještě déle). Zatímco tedy komunisté byli rehabilitováni poměrně rychle a v plném rozsahu (např. Marie Švermová, odsouzená na doživotí v lednu 1954, si už v červnu 1955 vynutila revizi svého procesu a propuštěna byla 1. 10. 1956¹⁷), nekomunisté bojovali o své propuštění či revizi procesu mnohem déle a s pěkným zpožděním, mnozí pak ve skutečnosti ani nestihli na tuto dráhu vstoupit.

Druhým takovým příkladem mohou být nespravedlivě odsouzení vojáci, kteří se rovněž masově přihlásili o svá práva po velké amnestii v roce 1960. Taktika komunistického vedení byla jasná: tichou cestou (podmíněným propuštěním, neveřejnou rehabilitací) napravit křivdy, jak se psalo ve většině komunistických textů, a vlastně se veřejně, skutečně rehabilitaci vyhnout. Tato vojenské rehabilitace probíhala poněkud jinou formou, dokonce na úrovni ministerstva národní obrany, kde v září 1963 zahájila činnost dvanáctičlenná rehabilitační komise, která byla posvěcena z vyšších míst a zřejmě i aparátem ÚV KSČ (ke známějším členům této komise patřil Josef Pavel, tehdy náměstek ministra vnitra). Zkoumala případy i žádosti a měla podat návrhy na ná-

17 Marie Švermová, tehdy zástupkyně generálního tajemníka strany R. Slánského, byla zatčena už v lednu 1951 a po celé tři roky držena ve vyšetřovací vazbě; teprve v lednu 1954 byl s ní a s jejími kolegy tajemníky uspořádán proces, v němž dostala doživotí. Psala dopisy a stížnosti a už v červnu 1955 si vynutila revizi svého procesu, trest doživotí jí byl snížen na 10 let a soud jí doporučil požádat o podmíněné propuštění. To odmítla, o propuštění místo ní zažádala její dcera, a tehdejší prezident A. Zápotocký jí odpověděl mj. (dopis je nedatován, ale byl psán krátce po XX. sjezdu sovětských komunistů): *...Váš dopis týkající se Vaší matky. Víte, že otázka její viny byla znovu šetřena a přezkoumána, a že prvotní rozsudek byl podstatně změněn a zmírněn. Mohou být jistě ve věci spravedlnosti různé názory, mohou být i různá mínění o tom, jak zde bylo nebo mělo být postupováno. [...] Vím, že i při novém zhodnocování nebylo jednotnosti, nescházelo obhájců prvního rozhodnutí; tito ale, jak je vidět, zůstali v menšině. [...] Domnívám se, že také podmíněčnému propuštění po uplynutí zákonné lhůty nic nebude státi v cestě... ŠVERMOVÁ, Marie: *Vzpomínky*. Futura, Praha 2008, s. 277. Jen pro zajímavost: Zápotocký ve styku s rodinou Švermové licoměrně lhal, ve skutečnosti na vedení strany, když Barák přednesl otázku propuštění Švermové, byl podle zápisu Zápotocký proti a řekl, ať si odsedí, co dostala (viz svědectví A. Novotného na zasedání ÚV KSČ při projednávání Kolderovy zprávy. *Pražský web pro studenou válku...*, říjen 2002. Závěrečná zpráva Kolderovy komise, příloha III, diskuse, s. 18/1), Švermová byla propuštěna 1. 10. 1956, žádala návrat do funkce, ale to nepřicházelo v úvahu. Byla penzionována, stěžovala si, že rehabilitace prošla jen stranickou, a nikoliv veřejnou cestou. Zprvu měla nevelkou penzi 450 Kčs měsíčně (jen něco nad průměrnou penzi té doby), ale brzy poté prominentní penzi 1000 Kčs a navíc obdržela, podle svého přiznání ve vzpomínaných pamětech, 100 000 Kčs odškodného, což byly tehdy velké peníze, stačily k nákupu 4–5 osobních aut střední velikosti.*

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

pravu. Již v prosinci 1964 předložila výsledky své práce. Komise se zajímala o více než 4000 osobních dokladů vojáků propuštěných po únoru 1948, prostudovala podrobně 432 případů a 89 žádostí (na krajských správách ministerstva vnitra pak iniciovali šetření 514 žádostí a dalších 213, které byly těmito krajskými komisemi převedeny na ministerstvo národní obrany). Sama komise se na 22 zasedáních zabývala 267 případy, 100 jich odsunula k pozdějšímu řešení. Také ona rozdělila své „případy“ do čtyř skupin, ovšem podle jiných hledisek. Do první patřilo 152 osob, podle komise *čestných lidí*, nespravedlivě odsouzených (70 z nich byli členové KSČ) – patřili k nim španělští interbrigadisté (celkem 8), 105 příslušníků západního i východního druhého zahraničního odboje, 15 účastníků Slovenského národního povstání apod. V druhé skupině bylo 135 osob, vůči nimž zasáhla státní moc „preventivně“, jako proti možným budoucím protivníkům, a omylem – většinou šlo o příslušníky západního odboje a hlavní metodou StB použitou vůči nim byla provokace. (Komise odhalila své stranické ledví, usoudila, že akce byla nutná, protože jiných 124 příslušníků této kategorie uteklo na Západ, největší provinění vůči nim viděla v trvalé a přežívající diskriminaci – měli punc politicky nespolehlivých.) Třetí skupinou bylo 277 důstojníků „preventivně“ izolovaných do tábora nucených prací na Mírově (z nich 204 bylo prý internováno neoprávněně). Ovšem záležitost Mírova komise odložila, věděla, že většina internovaných se již třikrát dověděla, že byli zavření nespravedlivě, ale žádné řešení či odškodnění jim nabídnuto nebylo. A do čtvrté skupiny bylo zařazeno 111 osob, o nichž komise soudila, že byli zatčeni oprávněně, protože se zabývali odbojem (nebo se kompromitovali za nacistické okupace) – někteří prý *pochopili svou chybu* a 37 z nich byla vrácena hodnost.¹⁸

Na jaře 1968 se připravoval nový zákon o soudní rehabilitaci, vynutila si ho atmosféra veřejného rozhořčení nad protahováním celé záležitosti i stále četnější žádosti proskribovaných osob o konečné napravení a navrácení jejich cti i postavení. Někteří historici, např. K. Kaplan, se mylí, když tvrdí, že základní podnět k zákonu poskytl Akční program KSČ, ten jenom – jako většina tehdejších komunistických dokumentů – reagoval na hlasy veřejnosti a chtěl je nějakým způsobem umlčet i svázat.¹⁹ Poslanci Národního shromáždění, kteří jistě citlivěji vnímali tlak veřejnosti (i když šlo samozřejmě o komunistické funkcionáře), na svém zasedání 14. března 1968 kritizovali nevyjasněný a stále odkládaný stav řešení této záležitosti, vyslovili nedůvěru Generálnímu prokuratuře a ministerstvu vnitra (za průtahy a zdržování této věci) a pověřili další rehabilitací Nejvyšší soud. Nebyli ovšem tak daleko a natolik samostatní, aby přijali požadavky veřejnosti. V podstatě je odmítli, mj. i proto, že je sumarizoval nově ustavený K 231, klub vězňů komunistického režimu, který se označil číslem 231 podle zákona z roku 1948, na jehož základě byli odsuzováni. Představitelé klubu, kteří jistě měli co říci k této problematice, protože se jich bezprostředně dotýkala, ve shodě s tehdejší veřejným míněním navrhovali, aby nový zákon zrušil všechny rozsudky v politických procesech let 1948–1968 a aby všechny oběti těchto procesů patřičným způsobem odškodnil. Žádali také, aby

18 KUDRNA, Ladislav: *Jeden ze zapomenutých mužů. Plukovník letectva Petr Uruba, pilot 311. československé bombardovací perutě, jako průvodce „krátkým“ 20. stoletím*. ÚSTR, Praha 2008, s. 206n.

19 KAPLAN, Karel: *Drubý proces*, s. 85.

Václav Veber

tato doba komunistické zvlě byla prohlášena obdobím nezákonností, a chtěli rovněž, aby všichni soudci, kteří v politických procesech rozhodovali, byli propuštěni z justice. I když neuspěli, zákon sám o soudní rehabilitaci přijatý 27. 4. 1968 pod č. 82/1968 Sb. z. a n. byl jistě krokem správným směrem, i když se důsledně nestačil prosadit. Byl totiž již novým vedením komunistické strany a tím i státu hned v roce 1970 novelizován (č. 70/1970 Sb. z. a n.) a fakticky srovozen ze světa.

Také komunistická strana musela nějak reagovat na napětí a požadavky občanské společnosti. Tisk byl až přeplněn různými svědectvími nespravedlivě odsouzených, veřejnost byla stále silněji rozčarována postojem komunistů, a jim nezbyvalo nic jiného než ustavit další rehabilitační komisi, která měla celou dlouhou anabázi rehabilitačního úsilí zakončit. Rozhodovali se k takovému kroku pozvolna, nepřesvědčivě a bez zájmu. Komisi ustavili začátkem dubna 1968, dlouho hledali jejího vedoucího (nikdo takovou funkci nechtěl) také členy tentokrát nejmenovali z řad předních funkcionářů, ale delegovali do ní sice vysoké, ale přece jen níže postavené členy předních komunistických orgánů a na ně přesunuli odpovědnost. Protože je s touto komisí spjata představa, že výrazným způsobem zasáhla do rehabilitačního procesu, vyjmenujme si její členy. Ústředním výborem KSČ byli jmenováni: Jan Piller (jako předseda, Piller byl tehdy vedoucím tajemníkem KSČ Středočeského kraje), Marie Sedláková, Marie Miková, Oldřich Rákosník, Milan Hladký, František Krajčír, Jindřich Uher, Jiří Rypel, Leopold Hoffman, Jaroslav Frýbert, Štefan Infner a Karel Kaplan. Zřejmě Kaplan, který se po měsíčním váhání, kdy se nic nedělo, stal tajemníkem této komise, prosadil, aby se kolem něho vytvořil rozsáhlý tým přibližně padesáti historiků, politologů, sociologů a ekonomů (to tvrdí Kaplan, já je spočítal podle zpráv a studií uložených v archivu a je jich 41 – i tak je to dost vysoké číslo), kteří by zpracovávali jednotlivá témata, jež by sloužila jako základ pozdější zprávy. Komise ovšem dostala zadání dokončit stranickou a soudní rehabilitaci funkcionářů KSČ odsouzených v osmi procesech. Problém byl v tom, že většina z nich již rehabilitována byla, a navíc mnozí z nich již nežili. Komise si svůj úkol rozšířila sama (Kaplan se nezmiňuje, zda se souhlasem aparátu ústředního výboru, nebo bez něho) a vytkla si za cíl studovat i příčiny nezákonností, určit odpovědnost a připravit návrhy, aby se tyto jevy nemohly opakovat. Bohužel ani oni si nevytkli za cíl rehabilitaci nekomunistů, kterou žádala občanská společnost. Bylo to asi tím, že takový úkol se jim nezdál na stranické půdě průchodný. Zprávy, které doprovodná skupina zpracovala, jsou jistě cenným materiálem, čítajícím celkem téměř 2000 stran. Až na malé výjimky nevyšly tiskem, proto myslím nebude na škodu, jestliže je pro potřebu badatelů alespoň vyjmenujeme. Šlo o následující studie, které v archivu mají označení „informace“.²⁰

Informace

Č. 1 Dokumentační skupina při komisi ÚV KSČ: Struktura ústředních orgánů KSČ a vlády ČSR v letech 1945–1956

20 NA, f. Archiv ÚV KSČ, Pillerova komise (nezpracováno) k. 4–12; v závorce u jednotlivých informací je uvedeno datum odevzdání textu, pokud chybí, údaj u informace není.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

- Č. 2 Dokumentační skupina při komisi ÚV KSČ: Seznam pracovníků ÚV KSČ podle systemizace v oddělení kádrovém, státní administrativy a branném, mezinárodním, v kancelářích tajemníků ÚV KSČ, v oboru evidence a v Komisi stranické kontroly
- Č. 3 Dokumentační skupina při komisi ÚV KSČ: Přehled usnesení ÚV KSČ k některým osobám majícím souvislost s politickými procesy
- Č. 4 Vladimír Brichta: Karlovarský případ
- Č. 5 J. Bieberle: Olomoucký případ 1950
- Č. 6 Květa Kořalková: „Gomulkovština“ jako jeden z projevů nacionálně pravicové úchyvky (říjen 1968)
- Č. 7 J. Radouchová: Církevní politika po únoru 1948 (říjen 1968)
- Č. 8 Jan Fiala: Vztah strany a bezpečnosti (říjen 1968)
- Č. 9 Lenka Kalinová: K společenským kořenům a důsledkům politických procesů (říjen 1968)
- Č. 10 Josef Belda: Mocensko-politické změny po únoru 1948 (říjen 1968)
- č. 11 Ladislav Niklíček: Gottwaldovo vedení KSČ v letech 1929–1938 (listopad 1968)
- č. 12 Zdeněk Snítíl: Ekonomika a politické procesy v Československu počátkem 50. let (listopad 1968)
- č. 13 V. Žampach: Brněnský případ v konstrukci československých politických procesů (listopad 1968)
- č. 14 Václav Brabec: Veřejné mínění a politické procesy počátku 50. let (listopad 1968)
- č. 15 Jaroslav Šimůnek – Květa Jechová: Kulturní fronta v období procesu (listopad 1968)
- č. 16 Květa Kořalková: Trajčo Kostov a jeho proces – Bulharsko (listopad 1968)
- č. 17 Věra Jarošová: Případ Gejzy Pavlíka a spol. (listopad 1968)
- č. 18 Luboš Lehár: K činnosti Barákovy komise (listopad 1968)
- č. 19 M. Lichnovský: Otázky StB v evidenčním aparátu ÚV KSČ a KSK 1946–1951 (listopad 1968)

Václav Veber

č. 20 Vladimír Brichta: Vznik případu „centra“ – orientace vyšetřování na R. Slánského (listopad 1968)

č. 21

č. 22 Květa Kořalková: Koči Dzodze a jeho proces – Albánie (listopad 1968)

č. 23

č. 24 Stanovisko s. Bruno Köhlera k některým úsekům své činnosti, předané komisi v říjnu 1968

č. 25 Jindřich Sedláček: Přehled o činnosti mimořádné komise ÚV KSČ pro prověřování osob, které se znaly s Ottou Šlingem (Köhlerova komise, září 1968)

č. 26 M. Lichnovský: Urychlená výstavba čs. armády jako zdroj napětí ve společnosti 1950–1953 (listopad 1968)

č. 27 Zdenka Plecítá: Otázky stranické výchovy

č. 28 Jindřich Madry: Prověřování politických procesů v letech 1956–1957 (prosinec 1968)

č. 29 Pavel Zářecký: Moc, právo a procesy (prosinec 1968)

č. 30 V. Škrlant – S. Bálek: Svár hospodářské politiky s realitou hospodářského růstu (prosinec 1968)

č. 31 Michal Barnovský: K dějinám rehabilitace tzv. skupiny slovenských buržoazních nacionalistů (prosinec 1968)

č. 32 Jan Měchýř – Ladislav Niklíček: Případ „buržoazních nacionalistů“ (prosinec 1968)

č. 33 Jiří Maňák: K společenským předpokladům politických procesů – II. část: problém vztahu strany a inteligence (prosinec 1968)

č. 34 Jan Fiala: Úloha sovětských poradců v československé bezpečnosti při přípravě a provedení politických procesů v letech 1949–1954 (prosinec 1968)

č. 35 Ivan Šulič: Viliam Široký (leden 1969)

č. 36 Ivan Šulič: Karol Bacílek (leden 1969)

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

- č. 37 JUDr. Zdeněk Braun: Kabinetní justice I. (leden 1969)
- č. 38 Vladimír Brichta: Příprava soudního procesu s „vedením protistátního spikleneckého centra v čele s R. Slánským“ (leden 1969)
- č. 39 Erik Polák: K vnějším souvislostem politických procesů v Československu (leden 1969)
- č. 40 (autor neuveden) Bruno Köhler (leden 1969)
- č. 41 E. Dvořáková – Z. Snítel: Odpovědnost politického sekretariátu ÚV KSČ za politické procesy počátku 50. let (leden 1969)
- č. 42 Květa Kořalková: Laszlo Rajk a jeho proces – Maďarsko (únor 1969)

Dvě čísla informací se mi nepodařilo v archivu nalézt, v materiálech jsou ale další nečíslované studie, a to:

Petr Lesjuk: Rudolf Slánský

Ivan Šulič: Správa o procese s tzv. skupinou buržoázných nacionalistů

Oldřich Janeček: Klement Gottwald – poznámky k jeho úloze v letech 1948–1953

L. Niklíček: Václav Kopecký

L. Rykl: Komise stranické kontroly při ÚV KSČ a její politická odpovědnost za projevy nezákonnosti a politické procesy v letech 1949–1951

Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury (autor neuveden)

Z. Plecítá: Masová psychóza jako součást přípravy procesů

Věra Chabrová: Ohlas procesu s R. Slánským a jeho druhý v zahraničním rozhlasu

Věra Chabrová: Tábory nucené práce.

Výsledkem práce komise byla zpráva, která měla zajímavé osudy. Podle Kaplana, který je jistě svědkem naprosto hodnověrným, ji psala poměrně početná skupina stranických historiků té doby. Jejími autory byli: Karel Kaplan, Ervín Polák, Karel Jech, Josef Belda, Luboš Lehár, Jindřich Madry, Miloš Klimeš, Miroslav Bouček a František Ouředník. Zdá se, že zprávu napsal K. Kaplan a celý kolektiv ji zřejmě mnohokrát diskutoval, první její variantu předložili komisi až začátkem února 1969, komise ji však jako celek odmítla a vynutila si její úpravu. Hlavní výhradou bylo, že až příliš kritizuje vedení strany a obviňuje různé instituce sovětské provenience (hlavně sovětské poradce) z podněcování ke zjevným zločinům. Autorská skupina zprávu upravila v duchu této připomínky do tzv. druhé verze, která už komisí prošla a s jejím vědomím byla předána ústřednímu výboru, přesněji do rukou tehdejšího tajemníka Alexandra Dubčeka. Ten ji přijal, ale hned komisi i autorský kolektiv zavázal k mlčenlivosti, zákazu publikování jakýchkoli informací v tomto smyslu až do doby, než bude vynesena konečný soud. Ten už ovšem nebyl vyřčen za Dubčekovy asistence, zprávu projednávalo až nové, husákovské vedení KSČ 6. května 1969, a jak se dalo očekávat,

Václav Weber

po ostentativní a ostré kritice ji odmítlo. Pro tehdejší dobu a její změny bylo charakteristické, že předseda komise Piller, který zprávu předkládal a který ji měl podle všech pravidel doporučit, zprávu kritizoval a doporučoval plénu zamítnout ji. Rozhodnutí bylo šalamounské, vznikla nová, už pátá komise J. Kempného, která měla zprávu přepracovat s cílem celou rehabilitaci zakončit. To se také do měsíce stalo a komunisté se tak s konečnou platností, alespoň podle svého přesvědčení, s obtížnými rehabilitacemi jednou provždy vyrovnali. K tomu dvě poznámky. Komunisté ve své drtivé většině považovali i v roce 1968 nekomunistické politické procesy za oprávněné a na toto téma odmítali diskutovat, což je zcela čitelné v dokumentech komunistické provenience. A za druhé, autoři zprávy si nejvíce cenili první části svého elaborátu, která se nazývala Politické procesy²¹ a rozsáhle zdůrazňovala mezinárodní souvislosti. Na rozbor vnitropolitických podmínek pak navazoval výklad o vývoji stále jen komunistických politických procesů. Dnes ovšem můžeme celou tuto část chápat jako hledání polehčujících okolností i důvodů.

Svůj vlastní život však žil v červenci 1968 přijatý zákon o soudní rehabilitaci. Vzbudil velké naděje, i když zákon o mimosoudní rehabilitaci, rovněž žádaný a připravovaný, nikdy nespatrił světlo světa. Přitom byl v podstatě připraven – návrh zákona projednalo ministerstvo vnitra a připravilo ho do vlády (poslední verze v únoru 1969), ale tu zákon nikdy neopustil a do federálního parlamentu nedorazil.²² Je pravda, že zákon umožnil rehabilitovat i nestraníky (hlavní práce připadla justici, a nikoli stranickým či bezpečnostním orgánům), ale celkově rehabilitace opět ani v náznaku naplněna nebyla. Jen pro zajímavost uvedeme Kaplanova čísla: zákon přikazoval podávat návrhy na rehabilitaci do 1. 8. 1969, do té doby přišlo na patřičné instituce 23 306 žádostí o rehabilitaci. Do účinnosti novely tohoto zákona (od 17. 7. 1970), která pozměnila pravidla a celý smysl rehabilitačního zákona z července 1968 anulovala, bylo v Česku projednáno 2898 konkrétních žádostí, 1950 (tj. 65,2 %) žadatelů bylo zcela zproštěno žaloby a viny, u 247 (8,3 %) bylo zastaveno stíhání, 157 osob (5,3 %) bylo nově odsouzeno mírněji a 635 žádostí (21,2 %) bylo zamítnuto jako neoprávněné. Navíc 455 žádostí sami navrhovatelé stáhli a 721 bylo předáno k řešení jiným institucím.²³ Snad ani není třeba upozorňovat, že vzpomínaný zákon byl přijat během Dubčekova vedení státu, ale prováděn byl za nového Husákova vedení. Srovnáme-li jeho naplňování s výsledky rehabilitací v devadesátých letech po přijetí nových zákonů (zákon č. 119/90 Sb., č. 47/91 Sb. a 633/92 Sb.), kdy soudy civilní i vojenské v Česku rehabilitovaly téměř 200 000 (přesně 195 612) komunistickou mocí postižených občanů, snadno usoudíme, že výsledky rehabilitačního snažení v šedesátých letech byly přes všechna očekávání doslova tristní.

Rehabilitace za trvání komunistického Československa byly sice často na tapetě, již sama existence pěti stranických komisí vypovídá o doslovném zápasu komunistů s tímto fenoménem, ale závěry a výsledný efekt byly více než mizivé. Vždyť např.

21 Zájemce ji najde v souboru dokumentů VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech*, díl I., s. 190n.

22 Viz např. KEJÍK, F. [František]: Uražení a ponížení. *Reportér*, 6. 3. 1969, č. 9, s. 8.

23 KAPLAN, Karel: *Druhý proces*, s. 164–165.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

jedna z nejpozitivněji vnímaných komisí, Kolderova, vrátila členství v KSČ sedmnácti osobám, potvrdila vyloučení u sedmi lidí a patnáct provinilců zbavila funkcí. To byl výsledek, který v podstatě československou veřejnost nezajímal. Na druhé straně úsilí komunistických historiků té doby, hlavně v šedesátých letech minulého století, bylo v této oblasti výjimečné, rehabilitaci věnovali velmi mnoho pozornosti ve snaze přiblížit jejím prostřednictvím fungování komunistického systému. I když z této skupiny dnes publikuje už jen několik jednotlivců, jejich vliv na českou historiografii moderních dějin byl značný a na dlouho ji ovlivnili, dá se říci, až do dnešní doby. V tom asi spočívá celý problém.

K procesům a následným rehabilitacím se váže rozsáhlý archivní materiál zvláště a mimořádné hodnoty. Jde o vyšetřovací spisy, soudní spisy i spisy rehabilitačních senátů a také inspekce ministra vnitra. Každá z těchto archiválií je jedinečná. Protože však zájem komunistických historiků byl téměř zcela, až na malé výjimky, soustředěn na spisy týkající se údajného vyšetřování přečinů komunistických funkcionářů, převážil nejdříve v jejich mínění a pak i obecně názor, že drtivá většina případů je vykonstruovaná, že jde o výsledek konstrukcí bezpečnostních orgánů a že jakákoliv skutečná protikomunistická činnost vlastně neexistovala, a pokud ano, pak pod patronací a řízením bezpečnostních orgánů. Je až zarážející, že jednoznačná tvrzení bezpečnostních orgánů samotných, jejich zprávy o činnosti apod., jsou z tohoto pohledu vnímány jako nekompetentní a zavádějící a vlastně nepravdivé. Přitom jsou jistě závažné a to, že je historici nebrali na vědomí, je na pováženou.

Např. *Zpráva o činnosti StB v letech 1949–1954* z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce z února 1962 uváděla naprosto jasně mj.: *Únorové vítězství v roce 1948 vyvolalo mohutnou vlnu odporu vnitřní i mezinárodní reakce. Na našem území vznikaly stovky protistátních skupin a organizací. Kapitalistické rozvědky, zvláště americká, využívaly masové základny utečenců k vysílání stovek agentů do Československa, kteří se napojili na podzemní protistátní organizace [...] Docházelo ve značném měřítku k teroristickým akcím.* M. Lichnovský, který ji cituje,²⁴ ji komentuje slovy o tom, že takové a obdobné zprávy jsou nekriticky přijímány a obecně se přeceňují hrozby kontrarevolučních sil. Rovněž námi již citovaná zpráva HS-StB za období 1948–1954 uvádí mj.: *Od poloviny roku 1948 se počet pachatelů protistátních trestných činů zvyšuje a formy nepřátelské činnosti jsou stále ostřejší a brutálnější [...] Síla odporu buržoazie proti lidově demokratickému zřízení v pounorovém období je přesvědčivě vyjádřena především masovým charakterem a počtem ilegálních protistátních skupin, nevybíravými metodami protistátní činnosti, počínaje zastrasováním, vybrožováním, loupežemi, vraždami funkcionářů, ničením majetku v socialistickém vlastnictví, rozvracením jednoty pracujícího lidu a přímou přípravou ozbrojeného puče.*²⁵ Také dopis Jindřicha Veselého, vysokého funkcionáře StB na začátku padesátých let, který adresoval Ústřední kontrolní a revizní komisi ÚV krátce před druhým, tentokrát úspěšným pokusem o sebevraždu v únoru 1964, je Lichnovskému nedostatečným důkazem

24 Informace č. 19, M. Lichnovský: Otázky StB v evidenčním oddělení aparátu ÚV KSČ a KSK 1946–1951, s. 10–12. NA, f. Archiv ÚV KSČ, Pillerova komise (nezpracováno), k. 5a.

25 ABS, f. MV-V, kartotéka k Akci 48, již citovaná zpráva za poř. č. 799, s. 3–4.

a považuje ho za zavádějící. J. Veselý v něm totiž psal mj.: *Zejména mnoho podzemních skupin vzniká v samotné Praze a některých reakčních krajích a městech. Je jich stále více a více [...] Nemožnost zdolat tento příval reakce způsobuje mezi příslušníky bezpečnosti nervozitu a nejistotu. Všem připadá, že situace je nyní o mnoho napjatější než před Únorem nebo za Února. Přitom mnozí pracovníci bezpečnosti, zejména StB a zpravodajci, zdola až nahoru, jsou téměř bez dechu ve službě. Nemají neděli [...] dochází stále častěji ke střelení, mezi příslušníky bezpečnosti jsou ranění, někdy i mrtví [...] Tato situace vyvolávala u části bezpečnostních orgánů kolísání, nejistotu, nevíru. A ještě jeden dobový dokument podobného znění uvedeme. Jde o tajnou interní zprávu Státní bezpečnosti z konce roku 1948, cituje ji z archivu KPV Jiří Málek. Ve zprávě se doslova uvádí: *Zrodil se masový odboj – nejprve vzniklo hromadné odbojové hnutí a za ním teprve následovala naše práce – ve své práci jsme byli zpočátku překvapenými diváky, když jsme neustále objevovali širokou základnu ilegality – masová nespokojenost neustále vzrůstá, nedá se již dobře mluvit o neobjektivních příčinách – odboj se rozrůstá ne již tak do kvantity jako do kvality – není možno všechny členy odboje zlikvidovat, protože bychom museli zavřít polovinu národa.*²⁶ Takových příkladů bychom mohli uvést podstatně více, je opravdu na pováženou, že nebyly a dodnes v podstatě nejsou brány na vědomí jako hodnověrný historický fakt.*

Nezbývá než nabídnout alespoň nějaké vysvětlení. Prakticky všichni citovaní historici, až na nepatrné výjimky, se velmi aktivně v poúnorové době podíleli na budování komunistického systému a věrně mu na různých stupních činnosti sloužili. Jistě, podle definice Petra Hrubého, patřili k naivním soudruhům.²⁷ Podle jejich představy, utvářené z velké části okolím, v němž se pohybovali, se takto aktivně k nové moci stavěli všichni občané, nebo alespoň z velké míry, a nic nevěděli o odpůrcích komunismu. Také centrálně řízená komunistická propaganda se snažila jakékoli zmínky o protistátních aktivitách veřejnosti zatajit a do této kategorie zařazovala prakticky jenom odsouzené společenské vrstvy či jejich představitele, a to pouze z toho důvodu, aby nacházela viníky současných nedostatků (a naznačovala, že po jejich likvidaci už přijdou samé úspěchy). Např. představitelé Státní bezpečnosti ve zprávě bezpečnostní komisi ÚV KSČ o přípravě procesu s tzv. Direktoriem čs. odboje (i název byl v průběhu vyšetřování změněn), tj. Miladou Horákovou a dalšími, uváděli slabiny celé přípravy a hned první jejich požadavek k odstranění těchto slabín zněl: *Přelíčení je proto třeba vést tak, aby tato protistátní činnost nemohla být komentována jako projev spontánního odboje domácí reakce proti lidově demokratickému režimu.*²⁸ Tito historici věnovali pak veškerou pozornost rehabilitaci komunistů a studovali dokumenty vyšlé z perzekuce komunistických předáků (seznam studií z činnosti Pillerovy komise je více než jednoznačný, o nekomunistickou rehabilitaci nejevil nikdo zájem, a pokud ano, bral ji

26 MÁLEK, Jiří: Prameny k dějinám třetího odboje. In: BABKA, Lukáš – WEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*, s. 33.

27 HRUBÝ, Petr: *Nebezpeční snílci. Australská levice a Československo*. Stilus, Brno 2007. Autor na s. 432 mj. píše: *Každá komunistická strana byla současně bratrstvím naivních soudruhů a zločineckou organizací.*

28 Zprávu z 23. 3. 1950 z archivu přetiskuje KAPLAN, Karel: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“ ÚSD AV ČR s Archivem hl. m. Prahy – Doplněk*, Praha – Brno, 1995, s. 268n. jako přílohu č. 9.

O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí

jako jeden ze způsobů, jak očistit stranu).²⁹ Není divu, že dospěli k názoru, že veškerá údajná protistátní činnost je účelovou konstrukcí Státní bezpečnosti a že se ani zčásti nezakládala na pravdě. Tuto zkušenost přenesli i na zkoumání nekomunistického odboje a snadno usoudili, že se ani tento odboj nekonal, ale je dílem bezpečnostních aktivit – pravdou ovšem je a musíme na to upozornit, že agenturní činnost provokátérů StB a později udavačů při potlačování spontánního odboje hrála stále větší roli a výrazně přispěla k zatlačení účastníků třetího odboje do pozice dočasně poražených politických aktérů. Jako dodatečný důkaz, který je používán dodnes, je či byla snaha odsouzených nekomunistů o vlastní rehabilitaci, kdy při žádostech o ni a při eventuálním opětném šetření na úrovni inspekce ministra vnitra koncem padesátých a v šedesátých letech, i na úrovni nových procesů podle zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968, tito vězňové komunismu žádnou činnost proti režimu nepřiznávali, popřípadě ji bagatelizovali, pokud byla více než zřetelná. Bylo až absurdní, že při těchto šetřeních mluvili o protistátní činnosti, tj. odboji, nikoli skuteční aktéři protikomunistického odboje, ale obhajující se vyšetřovatelé, kteří byli v této souvislosti obviněni z nezákonných metod.³⁰ Jistě rovněž nezanedbatelným důvodem, proč vytěsnit z možného zkoumání protikomunistický odboj, byla u těchto historiků i skutečnost, že přiznáním reality odboje byla jejich dočasná prokomunistická aktivita chápána jako velké selhání, zatímco tvrzení, že nic takového jako odboj neexistovalo, přece jenom vyznívalo pro jejich prorežimní činnost poněkud shovívavěji, alespoň v jejich očích. Samozřejmě, je poněkud na pováženou, že ani po dvaceti letech svobodného života v obnovené české demokracii nevyprodukovala historická obec žádnou alespoň trochu fundovanou souhrnnou studii o třetím odboji (zabývali se jím jenom jednotlivci – Zora Dvořáková, Petr Radosta či Miloslav Čapek),³¹ ač za celou tuto dobu existovalo několik institucí, jimž by tato činnost přináležela. Uvědomit si tento úkol je prvním krokem na cestě k jeho naplnění.

29 Dobře tento postoj osvětluje novinářka Anna Tučková v článku Kdo seje neklid (*Reportér*, 1969, č. 5, s. 11n, citát je na s. 13): *Zákon* (rozumí se rehabilitační – pozn. aut.) totiž vracel víru ve velkou myšlenku komunismu. Vracel víru ve zřízení, které dovedlo otevřeně přiznat své chyby a vzít na sebe povinnost napravit je – pokud je to vůbec v lidských silách. Byl přijat proto, aby byl očištěn štít strany, proto, abychom mohli žít a pracovat s čistým svědomím. Obnovil důvěru stranické i nestrannické veřejnosti, získal režimu podporu mladých lidí, stal se jedním ze symbolů lidsky čistého a vroucího polednového úsilí.

30 Jako příklad uvedu výňatek z protestního dopisu na OV KSČ v Přerově obviněného vyšetřovatele Vladimíra Zavadilíka, který v padesátých letech sloužil v Uherském Hradišti. Nejdříve popel tvrzení tří svědků, kteří proti němu svědčili, a vysvětloval: *Nebyla to lehká doba. Nešlo totiž o nějaké nevinné skupinky, jak se to někteří snaží dnes namluvit, které by si jen hrály na odboj. Byly odhalovány ozbrojené skupiny a vedené dokonce kněží. Po několika let jsme se střetávali s teroristickými skupinami, měli jsme i mrtvé. To vše bychom mohli říci jako svědek, ale nikdo se mě na to neptal.* ABS, přírůstek Kádrová správa, k. 33, spis inspekce ministra vnitra, č. j. IM-909/30-69 (průběh rehabilitační agendy v 1. polovině 1969).

31 DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Z letopisů třetího odboje*. (Zpracováno podle dokumentů z Ústředního archivu Konfederace politických vězňů). Hříbal, Praha 1992; RADOSTA, Petr: *Protikomunistický odboj. Historický nástin*. Egem, Praha 1993; ČAPEK, Miloslav: *Poražení vítězové. Kapitoly z třetího odboje*. Mladá fronta, Praha 2003.